

خاندان حکومت‌گر

قوام‌الملک

تدوین

محمد شعبانی جیدر آبادی

قاسم صناعی ۵۰۰

آزیتا منگابادی

شیراز

۱۳۹۸

بنیاد فارس‌شناسی

سر شناسه

: شعبانی حیدرآبادی، محمد، ۱۳۷۰-

عنوان و نام پدیدآورنده: خاندان حکومت گر قوام الملک/محمد شعبانی حیدرآبادی، قاسم صناعی همراه،
آزیتا منگابادی؛ [برای] بنیاد فارس شناسی.

مشخصات نشر

: شیراز: نشر سیوند، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری

: ۸۴۴ ص. مصور.

شابک

: ۹۷۸-۶۰۰-۷۹۲۰-۵۸-۹

وضعیت فهرست نویسی

: فیبا

یادداشت

: کتابنامه

موضوع

: قوام الملک (خاندان) -- تاریخ

موضوع

: Qavam al-Molk family --History

موضوع

: تاریخ -- ایران - فارس -- تاریخ -- قرن ۱۳ ق. ۱۴

موضوع

: Oligarchy--Iran--Fars--History--19-20th century

موضوع

: تاریخ -- قرن ۱۳ ق. ۱۴

موضوع

: Fars(Iran: Province)--History--19-20th century

شناسه افزوده

: صناعی همراه، قاسم، ۱۳۶۵-

شناسه افزوده

: منگابادی، آزیتا، ۱۳۷۳-

رده بندی کنگره

: DSR۲۰۴۳:

رده بندی دیویی

: ۹۵۵/۶۳:

شماره کتابشناسی ملی

: ۵۷۴۵۱۴۷

بنیاد فـارس شناسی

شیراز، خیابان لطفعلی خان زند، کوچه ۲۴، پلاک ۱

تلفن: ۰۷۱)۳۲۲۴۳۸۵۱

E-mail: bonyad.fars.shenasi@gmail.com

صندوق پستی ۱۳۱۵-۷۱۳۶۵

خاندان حکومت گر قوام الملک

تدوین: محمد شعبانی حیدرآبادی، قاسم صناعی همراه، آزیتا منگابادی

صفحه آرا: محبوبه جدی، طرح جلد: محمد مهدی رودکی

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه، قطع: وزیری

چاپ اول: ۱۳۹۸، شابک: ۹-۵۸-۷۹۲۰-۶۰۰-۹۷۸

حق چاپ محفوظ است.

فهرست مطالب

۱۵		سخن نخست
۱۷		مقدمه

فصل اول/ ۲۷

۲۷		پیشینه خاندان قوام الملک
۲۷		۱-۱. زمینه تاریخی
۳۱		۱-۲. حاجی هاشم
۳۴		۱-۳. حاج ابراهیم خان اعتمادالدوله
۶۳		۱-۴. وزارت حاج ابراهیم خان کلانتر
۶۶		۱-۵. سقوط حاج ابراهیم خان اعتمادالدوله
۷۴		۱-۶. فرزندان حاج ابراهیم خان

فصل دوم/ ۷۹

۷۹		قوام الملک اول
۷۹		حاج میرزا علی اکبر خان قوام الملک
۷۹		۲-۱. معرفی
۸۱		۲-۲. اعطای لقب قوام الملکی
۸۴		۲-۳. ایل قشقایی

- ٢-٤. وصلت خاندان قوام الملک و قشقایى ٩٥
- ٢-٥. سعایت قوام الملک درباره مشیرالملک ١٠١
- ٢-٦. دستگیری میرزا علی اکبر خان قوام الملک ١٠٢
- ٢-٧. کناره گیری قوام الملک از کار ١٠٤
- ٢-٨. قوام الملک و حکومت نظام الدوله ١٠٥
- ٢-٩. رفع اتهام از قوام الملک ١٠٨
- ٢-١٠. تبعید قوام الملک به تهران ١١٢
- ٢-١١. مرگ قوام الملک ١١٥
- ٢-١٢. آثار قوام الملک ١١٧
- ٢-١٣. فرزندان قوام الملک ١٢٠

فصل سوم/ ١٣٣

- قوام الملک دوم ١٣٣
- ٣-١. معرفی ١٣٣
- ٣-٢. تشکیل اتحادیه ایلات خمسه به ریاست علی محمد نائینام الملک ١٣٤
- ٣-٣. ایلات خمسه ١٣٨
- ٣-٤. حکومت حسام السلطنه و اختلاف با قوام الملک ١٤٢
- ٣-٥. بلوای شیراز، احضار قوام الملک ١٤٥
- ٣-٦. بازگشت قوام به شیراز ١٤٧
- ٣-٧. حیات سیاسی خاندان قوام قوام الملک در منصب بیگلربیگی شیراز ١٤٩
- ٣-٨. حکومت معتمدالملک و فرار قوام الملک به تهران ١٥٢
- ٣-٩. قوام الملک و حکومت معتمدالدوله ١٥٨
- ٣-١٠. فتح قلعه تبر ١٦١
- ٣-١١. اجتماع زنان گلکوه ١٦٧
- ٣-١٢. مأموریت قوام الملک به لارستان ١٦٨

۱۶۸	 ۳-۱۳. اعزام قوام الملک جهت تنبیه بهارلوها
۱۶۹	 ۳-۱۴. احضار معتمدالدوله به تهران
۱۷۲	 ۳-۱۵. پیشکاری صاحب دیوان، قدرت گرفتن قوامی ها
۱۷۶	 ۳-۱۶. مشیرالملک و آخرین تلاش وی برای دستیابی به قدرت
۱۸۳	 ۳-۱۷. قتل عام مردم جم
۱۸۴	 ۳-۱۸. مرگ قوام الملک دوم
۱۸۵	 ۳-۱۹. آثار قوام الملک دوم

فصل چهارم: ۱۸۰۰

۱۸۹	 قوام الملک سوم
۱۸۹	 ۴-۱. معرفی
۱۹۲	 ۴-۲. اعطای لقب قوام الملک
۱۹۴	 ۴-۳. بروز اختلاف میان صاحب دیوان معتمدرضاخان
۱۹۶	 ۴-۴. بلوای نان
۲۰۱	 ۴-۵. احضار قوام الملک به اصفهان
۲۰۳	 ۴-۶. بازگشت قوام الملک به شیراز
۲۰۵	 ۴-۷. کدورت بین قوام الملک و احتشام الدوله
۲۰۶	 ۴-۸. قوام الملک و نهضت تنباکو در فارس
۲۱۹	 ۴-۹. چوب زدن به قوام الملک
۲۲۷	 ۴-۱۰. حکومت نظام السلطنه، بازگشت قوام الملک به شیراز
۲۲۹	 ۴-۱۱. آشوب شیراز
۲۳۳	 ۴-۱۲. شورش ایل عرب
۲۳۵	 ۴-۱۳. بازگشت قوام الملک به شیراز
۲۴۱	 ۴-۱۴. قوام الملک و حکومت ناظم الدوله
۲۴۳	 ۴-۱۵. حکومت فرمانفرما
۲۴۴	 ۴-۱۶. اختلاف قوام الملک و نظام الملک

- ۱۷-۴. کدورت بین قوام الملک و مویدالدوله ۲۴۸
- ۱۸-۴. حکومت اول شعاع السلطنه، آغاز اختلاف با قوام الملک ۲۵۰
- ۱۹-۴. بست نشینی قوام ۲۵۱
- ۲۰-۴. عزیمت قوام الملک به تهران ۲۵۴
- ۲۱-۴. بازگشت قوام الملک، بلوا در مسجد نو و تلگراف خانه ۲۵۵
- ۲۲-۴. قوام الملک و حکومت آصف الدوله ۲۵۹
- ۲۳-۴. حکومت هلا الدوله و سپردن کارها به پسران قوام ۲۶۲
- ۲۴-۴. حکومت دوم شعاع السلطنه، تعارض با قوامی ها ۲۶۶
- ۲۵-۴. فعالیت های قوام الملک در آستانه مشروطیت ۲۷۰
- ۲۶-۴. قوام الملک و مخالفت با مشروطه ۲۸۳
- ۲۷-۴. بازگشت قوام الملک به فارس ۲۸۶
- ۲۸-۴. قوام الملک و مشروطه خواهان ۲۸۹
- ۲۹-۴. انتخابات نمایندگان فارس و کارشناسی قوام الملک ۲۹۲
- ۳۰-۴. رویارویی مشروطه خواهان و قوام الملک اجتماع تلگراف خانه ۲۹۴
- ۳۱-۴. حادثه حمام حیران ۲۹۹
- ۳۲-۴. پافشاری برای اخراج قوام الملک از شیراز ۳۰۱
- ۳۳-۴. بازگشت پسران قوام ۳۰۸
- ۳۴-۴. دعوت از سید عبدالحسین لاری ۳۱۲
- ۳۵-۴. تحصن شاهچراغ ۳۱۹
- ۳۶-۴. پایان اجتماع شاهچراغ و مصالحه جناح های درگیر ۳۲۷
- ۳۷-۴. بازگشت قوام الملک به شیراز ۳۳۲
- ۳۸-۴. قتل محمدرضاخان قوام الملک ۳۳۷
- ۳۹-۴. پیامدهای قتل قوام الملک سوم ۳۴۴
- ۴۰-۴. توطئه ترور مشروطه خواهان در حسینیه قوام ۳۵۰
- ۴۱-۴. فرزندان و آثار قوام الملک سوم ۳۵۸

فصل پنجم/ ۳۶۱

- قوام الملک چهارم ۳۶۱
- ۵-۱. معرفی ۳۶۱
- ۵-۲. حکمرانی ظل السلطان، مقابله با قوامی ها ۳۶۲
- ۵-۳. تبعید پسران قوام ۳۶۷
- ۵-۴. قتل معتمد دیوان کواری ۳۶۸
- ۵-۵. عزل ظل السلطان، مراجعت سیدلاری از شیراز ۳۷۱
- ۵-۶. استبداد معیر و بازگشت پسران قوام ۳۷۳
- ۵-۷. رویارویی قوامی ها و سید عبدالحسین لاری ۳۷۶
- ۵-۸. تشکیل حکومت اسلامی لارستان ۳۸۴
- ۵-۹. حمله نصرالدوله به لار ۳۹۲
- ۵-۱۰. فتح تهران: نزدیکی قوامی ها و بختیاری ها ۳۹۹
- ۵-۱۱. دعوت از سیدلاری و صولت الدوله برای حمله به شیراز ۴۰۱
- ۵-۱۲. اعزام قوام الملک به حکومت کرمان ۴۰۶
- ۵-۱۳. حکومت ظفر السلطنه در فارس ۴۱۳
- ۵-۱۴. کفالت حکمرانی قوام الملک برای اولین بار (شهریور ۱۳۱۹ - صفر ۱۳۲۹) ۴۱۷
- ۵-۱۵. حکومت رضاقلی خان نظام السلطنه مافی ۴۲۱
- ۵-۱۶. توقیف قوام الملک و نصرالدوله ۴۲۴
- ۵-۱۷. تبعید قوامی ها از شیراز ۴۳۲
- ۵-۱۸. قتل نصرالدوله و و تحصن قوام الملک در قنسلگری انگلیس ۴۳۸
- ۵-۱۹. تلاش برای تبعید قوام الملک چهارم ۴۴۳
- ۵-۲۰. اقدامات قوام الملک در قنسلگری ۴۴۵
- ۵-۲۱. اعلان نظام السلطنه مبنی بر به توپ بستن محله دروازه سعدی ۴۵۱
- ۵-۲۲. وساطت میرزا ابراهیم محلاتی برای پایان دادن به تحصن آستانه ۴۵۴
- ۵-۲۳. اوج گیری درگیری ها در شیراز ۴۵۹

- ۴۶۵ ۵-۲۴. ورود صولت الدوله به شیراز.
- ۴۶۹ ۵-۲۵. صلح نافر جام صولت الدوله و قوام الملک.
- ۴۷۳ ۵-۲۶. خروج قوام الملک از کنسولگری.
- ۴۷۵ ۵-۲۷. عزیمت نظام السلطنه و صولت الدوله از شیراز.
- ۵-۲۸. کفالت حکمرانی قوام الملک برای دومین بار (از شوال ۱۳۲۹ق/ مهر ۱۲۹۰ش تا ذی قعدة ۱۳۳۰ق/ آبان ۱۲۹۱ش)
- ۴۸۱ ۵-۲۹. تشکیل ژاندارمری و اعزام به فارس.
- ۴۸۳ ۵-۳۰. شکست نیروی ژاندارمری در سیاح.
- ۴۹۷ ۵-۳۱. حکومت محبر السلطنه.
- ۵۰۳ ۵-۳۲. استقبال قوام الملک از سرالطنه.
- ۵۰۵ ۵-۳۳. آشتی بین قوام الملک و دولت الدوله.
- ۵۰۷ ۵-۳۴. ایجاد فوج محلی.
- ۵۰۹ ۵-۳۵. دستگیری عسکرخان عرب.
- ۵۱۱ ۵-۳۶. پایان کار سید عبدالحسین لاری.
- ۵۱۵ ۵-۳۷. نبرد کازرون، استعفای مخبر السلطنه.
- ۵۲۱ ۵-۳۸. تصرف بوشهر توسط سربازان انگلیس.
- ۵۲۶ ۵-۳۹. کفالت حکمرانی قوام الملک برای سومین بار (از ذی قعدة ۱۳۳۲ه.ق/ شهریور ۱۲۹۴ش تا محرم ۱۳۳۴ه.ق/ آبان ۱۲۹۴ش).
- ۵۲۹ ۵-۴۰. مشق در مسجد نو.
- ۵۳۹ ۵-۴۱. تشکیل کمیته حافظین استقلال.
- ۵۴۴ ۵-۴۲. تصرف کنسولگری انگلیس.
- ۵۴۷ ۵-۴۳. قیام ژاندارمری شیراز.
- ۵۵۷ ۵-۴۴. نشست مشورت در خانه فاخر السلطنه.
- ۵۶۰ ۵-۴۵. نشست خانه ثقة السلام.
- ۵۶۴ ۵-۴۶. اعلام تایید کمیته حافظین استقلال.
- ۵۶۶

۵۷۱	 ۴۷-۵. تلگراف قوام الملک به مرکز
۵۷۲	 ۴۸-۵. اولتیماتوم ژاندارمری به قوام الملک
۵۷۲	 ۴۹-۵. اعلانات طرفین
۵۷۵	 ۵۰-۵. آغاز جنگ بین ژاندارمری و قوام الملک
۵۸۲	 ۵۱-۵. فرار قوام الملک
۵۸۵	 ۵۲-۵. غارت اموال قوام الملک
۵۹۴	 ۵۳-۵. نیروها و مهمات و تلفات متخاصمین
۵۹۷	 ۵۴-۵. نصب ملک به جای قوام الملک
۵۹۷	 ۵۵-۵. انتخاب اعضای کمیته ایالتی
۵۹۹	 ۵۶-۵. تنگنای مالی ژاندارمری
۶۰۱	 ۵۷-۵. تلاش کمیته برای تب نظر صولت الدوله و علما
۶۰۳	 ۵۸-۵. تلگراف نصرت السلطه به قوام
۶۰۳	 ۵۹-۵. دستور تلگرافی به فتح الملک
۶۰۴	 ۶۰-۵. فرار قوام الملک به لارستان
۶۰۷	 ۶۱-۵. درخواست کمک قوام الملک از انگلیسی ها
۶۰۹	 ۶۲-۵. اعزام منصور السلطنه برای جنگ با قوام الملک
۶۱۱	 ۶۳-۵. پیشروی قوام الملک به سوی شیراز
۶۱۵	 ۶۴-۵. نگرانی مردم از رفتار ژاندارمری
۶۱۷	 ۶۵-۵. رهایی فتح الملک، انتقام از ژاندارم ها
۶۲۳	 ۶۶-۵. مرگ حبیب الله خان قوام الملک
۶۲۶	 ۶۷-۵. ورود ابراهیم خان نصرالدوله به شیراز
۶۲۹	 ۶۸-۵. ورود صولت الدوله، محاکمه زندانیان
۶۳۳	 ۶۹-۵. آوردن جنازه حبیب الله خان قوام الملک به شیراز
۶۳۳	 ۷۰-۵. آثار و فرزندان قوام الملک
۶۳۴	 زینت الملک قوامی

بانو خورشید کلاه قوامی (لقاء الدوله) ۶۳۵

فصل ششم/ ۶۳۵

- قوام الملک پنجم ۶۳۹
- ۶-۱. معرفی ۶۳۹
- ۶-۲. قوام الملک و حکومت فرمانفرما ۶۴۱
- ۶-۳. استعمار انگلیس و تشکیل پلیس جنوب S.P.R ۶۴۵
- ۶-۴. درگیری قشایی ها با پلیس جنوب ۶۵۰
- ۶-۵. همکاری قوام الملک با استعمار انگلیس ۶۵۸
- ۶-۶. حمله قوام الملک و نیروهای متفق به صولت الدوله ۶۶۳
- ۶-۷. ایلات خمسه در تقابل و درگیری با استعمار انگلیس ۶۶۶
- ۶-۸. استعفای فرمانفرما ۶۶۸
- ۶-۹. انتصاب مصدق به والی گری فارس ۶۷۰
- ۶-۱۰. مأموریت قوام در ایجاد امنیت در فارس ۶۷۳
- ۶-۱۱. کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ ۶۷۶
- ۶-۱۲. قوام الملک در اواخر سلطنت قاجاریه ۶۷۹
- ۶-۱۳. سفر احمدشاه به فارس ۶۸۸
- ۶-۱۴. انتخاب قوام الملک برای شرکت در مجلس مؤسسان ۶۹۳
- ۶-۱۵. احضار قوام الملک به تهران ۶۹۸
- ۶-۱۶. شورش عشایری فارس ۷۰۵
- ۶-۱۷. سوءظن رضاشاه به قوام الملک ۷۱۵
- ۶-۱۸. وصلت با خاندان سلطنتی ۷۲۱
- ۶-۱۹. مسافرت خانواده سلطنتی به شیراز ۷۲۸
- ۶-۲۰. جنگ جهانی دوم، اشغال ایران ۷۳۱
- ۶-۲۱. قوام الملک و سقوط رضاشاه ۷۳۴

سخن نخست

تبیین و تحلیل تحولات مربوط به خاندان قوام‌الملک در عصر قاجار و پهلوی اهمیت بسزایی در درک رویدادهای و حوادث ایالت فارس و جنوب ایران دارد. خاندان قوام‌الملک که ریشه در الیگارشی که جنوب ایران داشتند با داشتن املاک فراوان در سطح فارس به عنوان نیرویی برتر به شمار می‌آمدند.

خانواده هاشمیه که از زمان فتحعلی شاه به خاندان قوام‌الملک معروف شدند، یکی از خانواده‌های بزرگ، معروف و متمکن و قدرتمند شیراز بودند که در تحولات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی فارس نقشی اساسی ایفا کردند. اما این کسی که از این سلسله وارد خدمت دیوانی گردید، حاجی هاشم است که در اوایل دوره نادرشاه منصب کدخدای پنج محله حیدری خانه شیراز را که نیمه کلانتری است، قبول نمود. این خان به دلیل بزرگترین زمین‌داران فارس و باوفاترین یار حکومت تهران در شیراز بودند و اغلب، مسئولیت کلانتری (بیگلریگی، نایب‌الحکومه ایالت)، ضابطی و امیرتومانی ایالت فارس را به عهده داشتند. بیشتر مساجد شیراز به نام آنان نامیده می‌شد. مقبره خانوادگی آنها در جوار آرامگاه حافظ بود. اکثر حمام‌ها، بازارها، کاروانسراها و باغ‌های زیبا در خارج از شهر نیز متعلق به این خاندان بود. نیمی از فارس در ابواب محلی آنها و نیمی هم تحت نفوذ آنان بود. سابقه حکومت قوامی‌ها در فارس و ظلم و ستم آنان بر مردم، خارخه‌ها از آنها مبنی بر براندازی سلسله محبوب زندیه به دست جدشان، رابطه نزدیک قوامی‌ها با استعمار انگلیس و همچنین تنفر سنتی مردم به پیشکار حکومت‌ها موجب درگیری و نزاع‌های متعدد بین قوامی‌ها و مردم می‌شد. شناسایی این خاندان و بررسی تعاملات آنها با حکومت، مردم، قدرت‌های خارجی و ایلات فارس از اهمیت بالایی برخوردار است. هر چند تاکنون بررسی‌ها و مطالبی به صورت پراکنده راجع به این خاندان منتشر شده است، اثر حاضر به جمع‌آوری این مطالب پرداخته و همه را در یک مجلد فراهم آورده است تا بدینوسیله، پژوهش برای محققان این موضوع سهل‌الوصول‌تر گردد. از آنجا که

در تحقیقات و مطالعات مربوط به خاندان‌های حکومت گر و اشرافی کشور، اثر و تحقیق قابل توجهی به خاندان قوام‌الملک شیرازی نشده است، این تحقیق می‌تواند به شناسایی و درک هرچه بیشتر یکی از مهم‌ترین، قدرتمندترین و تأثیرگذارترین خانواده‌های جنوب کشور کمک مؤثری بنماید. با این همه هنوز می‌توان در کتاب حاضر نقایص یا خطاهایی یافت که می‌تواند با تذکر و راهنمایی پژوهشگران و اندیشمندان، در تحقیقات بعدی رفع گردد.

در پایان از جناب آقای محمد شعبانی و همراهان گرامی ایشان؛ خانم آرزینا منگابادی و آقای قاسم صناعی که با تلاش و همت ایشان این اثر آماده نشر گردیده است، صمیمانه سپاسگزاری نموده و تنبیح ایشان را در امر پژوهش‌های آتی آرزو می‌نمایم.

دکتر منصور طبعی

مدیر بنیاد فارس‌شناسی